

حفاظت از مناظر فرهنگی با ارزیابی اجزای مؤثر بر آنها؛

یک مطالعه با استفاده از تحلیل سلسله مراتبی

حنیفه کراگری^۱، رضا رحیم نیا^{۲*}

۱۳۹۹/۰۴/۱۲

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۹/۰۸/۲۳

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

بیان مسئله: از آنجایی که مناظر فرهنگی سیر تکامل انسان و مهارت‌های وی را در نحوه استفاده از زمین آشکار می‌سازند، خود این مناظر نیز سیر تدریجی تکامل را طی می‌کنند و دچار تغییراتی می‌شوند. طبیعت به‌عنوان یکی از ارکان تشکیل‌دهنده مناظر فرهنگی، همواره خود را دگرگون می‌کند. در حفاظت از مناظر فرهنگی بایستی به پویایی مناظر توجه شده و به دنبال حفاظت از آن بود. چنانچه در حفاظت از مناظر به پویایی و تحولات پیش‌آمده توجه نشود، تنها یک وضعیت ثابت از نظر توقف سیر تکاملی مناظر، حفاظت شده و در این صورت این مناظر پویایی خود را از دست خواهند داد. تشخیص اجزای مؤثر بر مناظر فرهنگی و استفاده از آنها به‌عنوان ابزاری مفید در فرایند حفاظت، مدیریت تغییرات را به دنبال دارد.

سؤال تحقیق: چه ارتباطی میان تقویت و تضعیف عوامل تغییردهنده مناظر فرهنگی و حفاظت و زوال آنها برقرار است و اثرگذارترین عوامل در تحولات مناظر فرهنگی کدام است؟

اهداف تحقیق: پژوهشگران و محققان تاکنون به چستی مناظر فرهنگی و چرایی حفاظت از آنها پرداخته‌اند. این مقاله بر آن است تا به بررسی موضوع حفاظت از مناظر فرهنگی با توجه به عوامل تغییردهنده آنها بپردازد. چراکه این موضوع کمتر موردتوجه قرار گرفته است. به‌بیان‌دیگر این مطالعه به دنبال اولویت‌بندی عوامل و اجزای مؤثر بر مناظر فرهنگی از نگاه گروهی از متخصصین به‌منظور حفاظت بهتر از آنها است.

روش تحقیق: گردآوری داده‌های اولیه با روش کتابخانه‌ای بوده و نخست شناخت جامعی از اجزای مؤثر بر مناظر فرهنگی به‌دست‌آمده است. سپس با بهره‌گیری از مشارکت متخصصان و روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) به وزن دهی شاخص‌ها پرداخته شده است. مهم‌ترین یافته‌ها و نتیجه‌گیری تحقیق: یافته‌ها حاکی از آن است که شاخص‌های مربوط به عوامل طبیعی و فرهنگی بیش‌ترین میزان تغییرات را در مناظر فرهنگی اعمال می‌کنند که به‌عنوان موضوع اصلی در حفاظت از این مناظر باید موردتوجه جدی قرار گیرند.

کلمات کلیدی: حفاظت، منظر فرهنگی، مدیریت تغییر، پویایی، تحلیل سلسله مراتبی

^۱ کارشناسی ارشد مرمت و احیاء ابنیه و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران، ایمیل: Hanife.Karagari@yahoo.com

^۲ استادیار گروه مرمت و احیاء بناهای تاریخی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران (نویسنده مسئول)، ایمیل: Rahimnia@arc.ikiu.ac.ir

۱- مقدمه

حفاظت در برابر خطرات و نیاز به بقا از موارد ذاتی در میان موجودات از جمله انسان‌ها است. انسان‌ها دریافته‌اند که علاوه بر حفاظت از خود، برای بقا به حفاظت از محیط و مناظر اطراف خود نیاز دارند. از این‌رو مراقبت و نگهداری از مناظر و محیط طبیعی ارزش و اهمیت یافتند. مناظر فرهنگی به‌عنوان زیرمجموعه بزرگی از مناظر نیز از این قاعده مستثنا نیستند. حفاظت از مناظر فرهنگی امری چندوجهی و میان‌دانشی است و نیازمند توجه به خصیصه‌های چندلایه منظر است (اندرودی و صحراکاران ۱۳۹۶: ۳۶). محققان وجوه مختلفی برای مناظر فرهنگی در نظر گرفته‌اند مانند: وجه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی (Ramakrishnan, 2003:7). باید به تمامی ابعاد و جنبه‌های مناظر فرهنگی توجه کرده و حفاظت از آنها به‌صورت همه‌جانبه انجام شود. مدیریت حفاظت مناظر فرهنگی در اسناد بین‌المللی و از سوی نظریه‌پردازان مختلف تشریح شده است. تعدادی از نظریه‌پردازان حفاظت از منظر فرهنگی را نیازمند رویکردی پویا و چندوجهی می‌دانند که باید هم‌زمان به ارزش‌های طبیعی و فرهنگی توجه داشته باشد (اندرودی و صحراکاران، ۱۳۹۶: ۹۵). از طرفی ساکن نگه‌داشتن این مناظر در جهت حفاظت، نتایج مفیدی در پی نخواهد داشت. چراکه با توجه به اجزای تشکیل‌دهنده مناظر فرهنگی، می‌توان به این مسئله پی برد که پویایی و حرکت در ذات این عناصر نهفته است. از این رو بایستی به دنبال اجزا و عوامل مؤثر بر این مناظر بود و با توجه به این عوامل و با تعدیل و تضعیف تعدادی از آنها در مسیری از حفاظت قرار گرفت که مدیریت درست این تغییرات را به دنبال داشته باشد. به نظر می‌رسد که برقراری توازن میان دگرگونی‌ها و حفاظت یکی از راه‌حل‌های ممکن باشد.

عدم توجه به مناظر فرهنگی موجود، عمر کوتاه و زوال آنها را سبب می‌شود. با توجه به تعاریف ارائه‌شده از این مناظر می‌توان دریافت که منظر فرهنگی حاصل توجه طراحان به بستر طراحی خود بوده و از آن جایی که این ارزش‌های موجود در این مناظر می‌توانند الهام‌بخش آیندگان نیز باشند، از بین رفتن آنها این فرصت را از آنان خواهد گرفت. مناظر فرهنگی را می‌توان ذخایری از

تنوع زیستی دانست (Bandarin, 2003: 161). در نتیجه اگر این ذخایر از بین بروند، برای همیشه از دست‌رفته‌اند. این موضوع اهمیت حفاظت از آنها را دوچندان می‌کند.

این پژوهش با هدف ارزش‌گذاری عوامل محرک مناظر به دنبال یافتن تأثیرگذارترین عامل در دگرگونی مناظر بوده و در گام نخست با مطالعه تحقیقات صورت گرفته در این حوزه به معرفی ماهیت مناظر فرهنگی پرداخته و سپس در ادبیات موضوع بر حوزه محدودتر تغییرات مناظر فرهنگی متمرکز شده است. در گام دوم عوامل تغییردهنده (اجزای مؤثر) مناظر فرهنگی به‌عنوان معیارهای روش تحلیل سلسله مراتبی برگزیده شده‌اند. این معیارها به‌صورت پرسشنامه در اختیار گروهی از متخصصان این حوزه قرار گرفته و با جمع‌بندی نمرات معیارها و زیرمعیارهای پرسشنامه در جهت یافتن اثرگذارترین عامل در دگرگونی‌های مناظر، ماتریس مقایسه زوجی تشکیل شده و با وزن‌دهی به اولویت‌بندی آنها پرداخته است. جستارهایی از این دست که به شناسایی عوامل متغیر، میزان اثرگذاری آنها بر روند تکامل یک پدیده و همچنین یافتن اثرگذارترین آنها می‌پردازند، به‌صورت مؤثرتری می‌توانند دگرگونی‌های پیش‌آمده در طول زمان را کنترل کنند. بدین ترتیب با یافتن عوامل محرک با رتبه بالاتر و تمرکز برنامه‌ریزی و هزینه بر آنها تعادل قابل‌توجهی میان حفاظت و مدیریت تحولات برقرار خواهد شد.

۲- پرسش‌های تحقیق

با توجه به اهمیت و ضرورت پرداختن به مسئله مطرح شده تحقیق تلاش دارد تا به این پرسش‌ها پاسخ دهد:

- چه ارتباطی میان تقویت و تضعیف عوامل و اجزای مؤثر بر مناظر فرهنگی و حفاظت و زوال آنها برقرار است؟
- در حفاظت از مناظر فرهنگی اثرگذارترین عامل در تحولات یا سیر تکامل مناظر فرهنگی کدام است؟

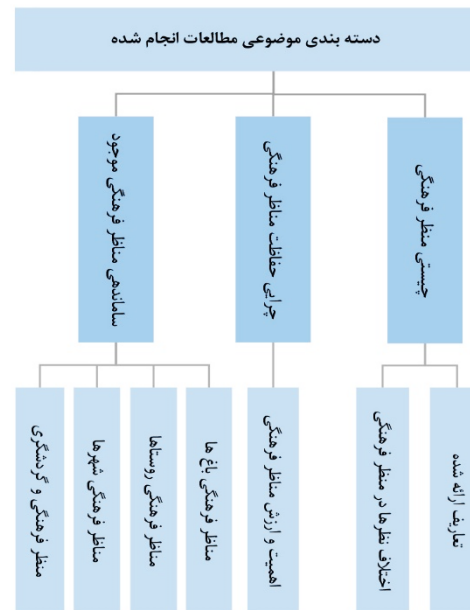

۳- فرضیه تحقیق

با ذکر این نکته که پژوهش پیش رو هدف محور است تا فرضیه محور، باید اشاره کرد که در ابتدا فرض بر این بوده که با اولویت‌بندی عوامل و اجزای مؤثر بر مناظر فرهنگی، می‌توان از آن‌ها برای برنامه‌ریزی بهتر در حفاظت از این مناظر بهره برد.

۴- پیشینه تحقیق

با مطالعه مقالات و پژوهش‌هایی که در حوزه منظر فرهنگی انجام شده، می‌توان این مطالعات را در چند گروه اصلی جای داد. یک گروه پژوهش‌هایی است که

نمودار ۱: دسته‌بندی مطالعات مرتبط (مأخذ: نگارندگان)

در رابطه با چستی و چرایی منظر فرهنگی بوده و گروه دوم مربوط به مطالعاتی است که ساماندهی مناظر فرهنگی را موضوع خود قرار داده‌اند. در نمودار ۱ دسته‌بندی مطالعات بررسی شده برای پیشینه تحقیق ارائه شده است. مطالبی که بعد از این نمودار ارائه شده از این دسته‌بندی تبعیت کرده‌اند.

از سال ۱۹۰۸ میلادی از واژه منظر فرهنگی^۱ استفاده شده (مخلص، فرزین و جوادی، ۱۳۹۲: ۳۰) و در سال ۱۹۹۲ در کنوانسیون میراث جهانی مناظر فرهنگی، به‌عنوان حاصل کار مشترک انسان و طبیعت تعریف شده است (UNESCO world heritage center, 1992). تعریف این واژه در مقالات بسیاری، از زبان متخصصان

این حوزه مانند کارل سوئر^۲، پیر لیویس^۳، پیر دونادیو^۴، پیترو فولر^۵ و برخی دیگر از نظریه‌پردازان منظر فرهنگی بیان شده است. عده‌ای از پژوهشگران بر این باوراند که اصطلاح منظر فرهنگی نخستین بار از سوی یک جغرافی‌دان فرهنگی به نام کارل سوئر در سال ۱۹۲۰ به کار رفته است (عشرتی، خناچی، ۱۳۹۴: ۴۳؛ مخلص، فرزین و جوادی، ۱۳۹۲: ۳۰). درحالی‌که در دیگر پژوهش‌ها مطرح کردن اصطلاح منظر فرهنگی را برای نخستین بار به اتو اشلوتار^۶ نسبت داده‌اند (خواجه پیری، ۱۳۹۳: ۷۵).

منظر فرهنگی از دگرگونی یک منظر طبیعی توسط یک گروه انسانی ساخته شده که در این فرایند فرهنگ نقش عامل و طبیعت نقش زمینه را داشته و در نهایت حاصل این فرایند منظر فرهنگی است (Sauer, 1925: 318). درواقع مناظر فرهنگی مکان‌هایی هستند که در آن فرهنگ انسانی در معرض نمایش است. از این رو می‌توان ذائقه‌ها، ارزش‌ها، آرمان‌ها و حتی ترس‌ها را در شکل ملموسی در منظر فرهنگی مشاهده کرد (Lewis, 1979: 12). کن تیلور^۷ نیز بر این باور است که مناظر فرهنگی هدایت‌کننده فعالیت‌های انسانی هستند و نتیجه دخالت انسان در مناظر طبیعی است که نشان‌دهنده فعالیت‌ها و ارزش‌های انسانی هستند (Mohamed, 1995: 22). در کل تعاریف موجود بر این مسئله متذکر هستند که مناظر فرهنگی تنها یک محوطه تاریخی نیستند و صرفاً در یک کالبد یا معماری خلاصه نمی‌شوند بلکه تمامی فعالیت‌های انسانی را نیز در بر می‌گیرند. در حقیقت منظر فرهنگی فرایندی است که در طول زمان شکل می‌گیرد و بعد زمان را نمی‌توان در آن نادیده گرفت. این دو بحث (فرآیند و زمان) در دیدگاه نظریه‌پردازان این حوزه همواره مورد تأکید قرار گرفته است.

در کتاب‌های مربوط به جغرافیا و معماری منظر و مقالات این حوزه نیز تعاریف متعددی از منظر فرهنگی آورده شده^۸ ولی اشتراک این تعاریف در این است که در همه آن‌ها فرهنگ عامل، منظر طبیعی واسطه و منظر فرهنگی نتیجه است. علاوه بر این برخی از مطالعات نیز مربوط به پژوهش‌هایی است که ساماندهی مناظر فرهنگی را به‌صورت موردی موضوع کار خود قرار داده‌اند. تعدادی از آن‌ها به مناظر فرهنگی موجود در

۵- چارچوب و مبانی نظری

پایه‌های نظری ورود به موضوع در چند حوزه قابل توجه است. منظر فرهنگی و تعاریف، خصوصیات و ویژگی‌های آن یکی از آنهاست. با توجه به اینکه حفاظت از مناظر موضوع مطالعه است، حفاظت از مناظر فرهنگی و تبیین تعاریف آن نیز نمی‌تواند نادیده گرفته شود. در کنار این دو، برای ورود به فرآیند اصلی تحلیل و پیشبرد پژوهش، شناسایی عناصر تغییردهنده در مناظر فرهنگی ضروری است. این عناصر، شاخصه‌های سنجش در این مطالعه هستند که ضرورت تبیین آنها را ایجاد می‌کند. آنچه در ادامه آمده، مروری بر این مباحث است.

۵-۱- منظر فرهنگی

منظر حیطة بسیار وسیعی از دنیای پیرامون ما را در بر می‌گیرد. مجموعه ویژگی‌های بخشی از زمین است که آن را از دیگر بخش‌ها جدا می‌کند، بنابراین منظر ترکیبی است از موضوعاتی چون کشاورزی، ساختمان‌ها، تپه‌ها، جنگل‌ها و محدوده‌های زیستی. منظر کاربری‌های زمین از جمله مسکن، حمل‌ونقل، کشاورزی و مناطق طبیعی را نیز در بر می‌گیرد و می‌تواند ترکیبی از آن کاربری‌ها باشد (ابراهیمی دهکردی ۱۳۹۴). مناظر را می‌توان در سه دسته: مناظر طبیعی، مناظر فرهنگی و مناظر تاریخی جای داد. در واقع منظر فرهنگی حاصل فرایند سازی بین طبیعت و فرهنگ انسان است به گونه‌ای که با آن در تناسباتی متنوع و گوناگون در می‌آیند (Eckbo, 1969: 3). عده زیادی از پژوهشگران^۱ با بیان تفاوت منظر فرهنگی را حاصل تعامل انسان و طبیعت دانسته‌اند (عشرتی، حناچی ۱۳۹۴: ۴۲-۴۷). از این رو با مطالعه تعاریف ارائه شده از منظر فرهنگی می‌توان دریافت که دو مؤلفه اصلی در این تعاریف انسان و طبیعت هستند (نمودار ۲).

۵-۲- حفاظت از منظر فرهنگی

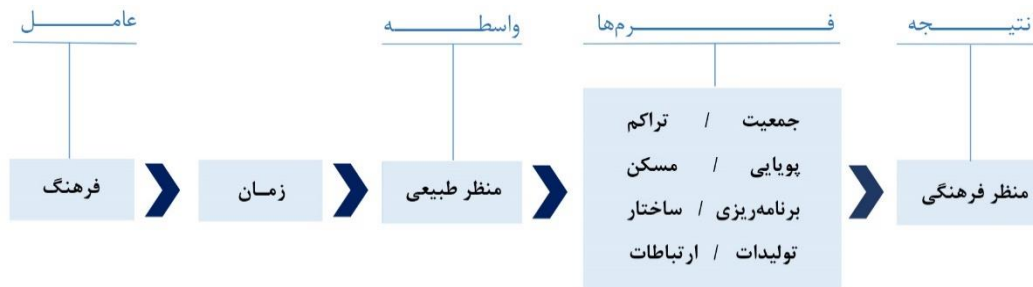
حفاظت انسان از خویش در مقابل عوامل طبیعی، حفاظت از فضاها، زیستی، محیط زندگی، حفاظت از محیط مدنی و روستاها همچنین حفاظت از اسناد، مدارک، شواهد و ابزار کار همواره در طول حیات بشر قابل مشاهده است. همین مسئله در رابطه با مناظر فرهنگی هم صدق می‌کند. مناظر فرهنگی نشان از

شهرها پرداخته و در مواردی هم ضمن معرفی مناظر فرهنگی، چرایی حفاظت از این مناظر آورده شده است (شهسواری، ۱۳۹۰؛ مخلص، فرزین و جوادی، ۱۳۹۲؛ خواجه پیری، ۱۳۹۳). متخصصان و محققان خارجی نیز علاوه بر توجه به مبانی این حوزه (Sauer, 1925; Birnbaum, 1994; Lewis, 1979; Myga-Piatek, 2011)، به طور موردی تغییرات مناظر فرهنگی مانند مناظر شهری و روستایی را در یک محدوده خاص مورد توجه قرار داده‌اند (Nüsser 2001; Bürgi, Straub et al, 2010; Brinkmann et al, 2012; Tesfamariam et al, 2019; Zhang et al, 2010).

با توجه به تأکید این مطالعه بر اجزای تغییردهنده مناظر فرهنگی، بررسی دو مطالعه که به این موضوع پرداخته مهم است. مقاله اول به بررسی نیروهای محرکه مناظر و میزان اثرگذاری هریک از این عوامل در حاشیه شمالی کوه‌های آلپ در سوئیس پرداخته و این عوامل متغیر را به صورت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، فناوری، طبیعی و ساختاری دسته‌بندی کرده است (Schneeberger, et al, 2007: 352). در مقالاتی دیگر نیز عوامل اجتماعی-اقتصادی، سیاسی، فناوری، طبیعی و فرهنگی به عنوان عوامل مؤثر عنوان شده‌اند (Hersperger and Bürgi, 2009: 645; Bürgi, Schneeberger and Hersperger, 2004: 860).

در ارتباط با حفاظت از مناظر فرهنگی نیز پژوهش‌هایی انجام و راهکارهای متفاوتی ارائه شده (Bandarin, 2003: 165; Toupal et al, 2001: 171-184; Mohamed, 1995: 98, 202; Chihei, 2001: 1-5) و همچنین پژوهش‌هایی در راستای باز زنده سازی، احیا و به روز کردن این مناظر صورت پذیرفته است (Sabri, Miller and Dierkx, 2006: 1-9; Chihei, 2001: 1-5). بررسی تحقیقات صورت گرفته در رابطه با مناظر فرهنگی، اگرچه حوزه‌های تحقیقاتی متفاوتی را دربر گرفته اما به اولویت‌بندی عوامل متغیر مناظر فرهنگی و مدیریت تغییرات بر اساس میزان اثرگذاری هر یک از این عوامل پرداخته نشده است. این مطالعه در تلاش است تا سنجش میزان تأثیر هریک از این عوامل دگرگونی را به عنوان فاکتوری مهم در فرایند حفاظت معرفی و قدرت و ضعف هر یک از این عوامل را با تکیه بر نظر گروهی از متخصصین ارزیابی نماید.

نمودار ۲: عناصر تشکیل‌دهنده مناظر فرهنگی (مأخذ: Sauer 1925)

گرفت. از آنجایی که در باب مناظر فرهنگی دو عامل انسان یا فرهنگ انسانی و طبیعت به‌عنوان عوامل تشکیل‌دهنده این مناظر معرفی شده، می‌توان دریافت که پویایی و حرکت در ذات این عوامل نهفته است. نمی‌توان با دخالت در این مناظر آن‌ها را در یک وضعیت ثابت نگه داشت چراکه نمی‌توان مانع پویایی و رشد و دگرگونی فرهنگ انسان و طبیعت شد.

۵-۳- عناصر تغییردهنده منظر فرهنگی

در ارتباط با منظر فرهنگی موضوع فرهنگ می‌تواند موضوعی ویژه تلقی شود. علاوه بر توجه به مؤلفه‌های اصلی شکل‌دهنده در تعریف فرهنگ، دگرگونی در بعضی از این عوامل اجتناب‌ناپذیر است. فرهنگ انسان‌ها در حال تطور و دگرگونی است و نمی‌توان مسئله تعامل و تکامل فرهنگی را نادیده گرفت. در نتیجه اثرگذاری فرهنگ‌های مختلف در طول تاریخ، دگرگونی‌هایی را در مناظر، کالبدها و نموده‌های شهری و معماری آن‌ها سبب می‌شود. با تکیه بر این موضوع و بررسی عوامل کلیدی مؤثر در منظر فرهنگی - که در بخش‌های گذشته مرور شد - به نظر می‌رسد حفاظت به معنای مدیریت دگرگونی‌ها، راه‌حل مناسبی برای حفاظت از این مناظر باشد.

گام نخست برای حفاظت درک و برقراری ارتباط با این مناظر است به گفته سایمون بل^۱، فهم منظر از جنبه‌های مختلفی صورت می‌گیرد (جدول ۱). همچنین پیاتک (Myga-Piątek, 2011: 130-133) که به بررسی مناظر در قرن بیست‌ویک پرداخته عواملی را به‌عنوان فاکتورهای محرک مناظر فرهنگی مطرح کرده (جدول ۲) و در مقاله‌ای دیگر (Plieninger et al. 2016: 205) که به تغییرات مناظر در اروپا اشاره دارد عوامل اصلی را

جاذبه و ریشه‌های فرهنگی و آیینی کشور و منطقه و نیز توسعه جامعه انسانی و روابط در حال تحول ما با جهان طبیعی دارد. این مناظر با تأمین اهداف اقتصادی، زیست‌محیطی، تفریحی و مواردی از این دست به درک بهتر جامعه از این آثار کمک می‌کنند. بی‌توجهی به این مناظر و عدم حفاظت از آن‌ها، میراث فرهنگی و منظرین را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در صورتی که با حفاظت از آن‌ها حس مکان و هویت این مناطق بهتر به نسل‌های آینده منتقل می‌شود (مخلص، فرزین و جوادی، ۱۳۹۲: ۳۲-۳۳). به اهمیت این مناظر و حفاظت از آن‌ها در منشورهای جهانی از جمله: منشور فلورانس در زمینه باغ‌های تاریخی مصوب سال ۱۹۸۱ ایکوموس (Icomos, 1981)، قطع‌نامه ونیز در سال ۱۹۶۴ (Icomos, 1964) و بیانیه مکزیکوسیتی ۱۹۹۹ (Icomos, 1999) اشاره شده است.

حال که به اهمیت حفاظت از این مناظر پویا در منشورهای جهانی و پژوهش‌ها تأکید شده، باید دید که چگونه می‌توان از این مناظر با توجه به تغییرات مداوم آن‌ها حفاظت کرد. اگر حفاظت به مانند سدی در برابر این تغییرات و دگرگونی‌ها قرار گیرد، سیر تکامل و توسعه این مناظر متوقف شده و پیوند آن‌ها با دنیای معاصر گسسته خواهد شد. تجربیات حفاظتی بسیاری نیز بر این موضوع تأکید می‌کنند. این مناظر باید بتوانند با قرارگیری در سیر تکامل، نیازهای زندگی معاصر را پاسخ گویند. کاربران مناظر فرهنگی در برهه‌ای از زمان انسان‌های معاصر خواهند بود. نمی‌توان مناظر فرهنگی را بدون یکی از عناصر سازنده آن یعنی انسان در نظر گرفت. اگرچه بسیاری از ناپایداری‌ها و آسیب‌های مناظر را انسان‌ها سبب شده‌اند، با این حال نمی‌توان حفاظت از این مناظر را به معنای حفاظت در برابر کاربران در نظر

جدول ۱: ابعاد فهم منظر (مأخذ: Bell, 2015)

ابعاد فهم منظر	زیرمجموعه‌ها	راهکارها
تاریخی و جغرافیایی	زمینه اقلیمی، زمین‌شناسی، ژئومورفولوژی، منابع آبی، خاک، گونه‌های گیاهی و محیط‌زیست، کاربری زمین، گونه‌های مسکن، ارتباطات، معماری ساختمان‌ها، عناصر فرهنگی	از طریق فعالیت‌های کتابخانه‌ای، میدانی، طرح‌های بالادست، تاریخ شفاهی، بررسی‌های باستان‌شناسی، عکس‌های هوایی دوره‌های مختلف و ..
بصری تجربی	جنبه‌های بصری و تجربی را می‌توان از دیدگاه فرد ناظر درک کرد که این دیدگاه‌ها متنوع هستند مانند ارزش‌های زیبایی‌شناسی و	تهیه اسکیزهای تحلیل در محوطه‌های مناظر فرهنگی

مطالعه نکرده و عوامل متغیر وابسته به مکان جغرافیایی خاصی نیست. عوامل معرفی شده توسط وی نیز نسبت به بقیه مطالعات جامع‌تر بوده و در نتیجه جزئیات بیشتری را شامل می‌شود. مجموع این فاکتورها به همراه جزئیات آنها در جدول ۲ ارائه شده است.

۶- روش پژوهش

این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده و اطلاعات موردنیاز با مطالعات کتابخانه‌ای گردآوری شده است. در میان ادبیات این حوزه به تغییرات منظر و عوامل تغییردهنده مناظر فرهنگی اشاره شده است. در این جستار با انتخاب عوامل محرک جامع‌تر به‌عنوان معیارهای محرک مناظر فرهنگی، این عوامل در قالب یک پرسشنامه تنظیم و تمامی زیرمعیارها و معیارهای منتخب که در جدول ۲ ارائه شده، در این پرسش‌نامه به سنجش گذاشته شده است. تعداد چهارده نفر از متخصصان این حوزه شامل دانشجویان دکتری و کارشناسان میراث فرهنگی به‌صورت هدفمند انتخاب و

به گروه‌های عوامل سازمانی و سیاسی، عوامل اقتصادی، عوامل فرهنگی، عوامل فناوری، عوامل فضایی و طبیعی و عوامل فرعی را به گروه‌های عوامل توسعه شهری و زیرساختی، گسترش و توسعه کشاورزی، گسترش و توسعه جنگل‌داری، استخراج منابع تجدیدناپذیر، رهاسازی و گسترش اراضی و فعالیت‌های حفاظت از طبیعت و میراث تقسیم‌بندی کرده است.

تحقیقات در حوزه تغییرات منظر عوامل اصلی محرک مناظر را عوامل طبیعی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی معرفی کرده‌اند و تنها در زیرمجموعه‌های این عوامل تفاوت‌هایی وجود دارد. تعیین معیارها و زیر معیارها که وابسته به این عوامل هستند برای روش پژوهش انتخابی ضروری است. از جایی که پرداختن به معیارها در این مقاله نمی‌گنجد یکی از پژوهش‌های مرجع در این باره (Myga-Piątek 2011) برای گزینش معیارها در این مطالعه انتخاب و در پرسش‌های پرسش‌نامه گنجانده شده است. دلیل انتخاب این پژوهش مرجع اینکه وی محدوده مطالعاتی خاصی را

جدول ۲: عوامل تغییردهنده مناظر فرهنگی (مأخذ: Myga-Piątek 2011)

معیارها	عوامل طبیعی	عوامل اجتماعی - اقتصادی	عوامل تاریخی - سیاسی	عوامل فرهنگی	عوامل شهرنشینی و تمدن
۱	ساختار زمین‌شناسی	مشاغل	جنگ‌ها	بلوغ تدریجی فرهنگی جوامع	پتانسیل‌های فکری جوامع
۲	روابط هیدرولوژیکی	دارایی‌ها	تقسیمات اداری	سبک‌های معماری	پتانسیل‌های بیولوژیکی
۳	شرایط آب و هوایی	جوامع ساکن در منطقه	سیستم‌های مدیریتی	اکتشافات علمی و اختراعات فناوری	سطح دسترسی به دستاوردهای فناوری
۴	خاک	فرم مالکیت اراضی	سیستم‌های حقوقی و اداری	سنت‌ها	سطح دسترسی به کالاها
۵	پوشش گیاهی	مهارت‌های مربوط به استفاده از منابع طبیعی	-	زبان (گویش منطقه)	-
۶	حیوانات	-	-	اعتقادات و مذهب	-

چگونگی کاربرد آن نیز در مقاله تشریح خواهد شد. مراحل تحلیل سلسله مراتبی در رتبه‌بندی عوامل مؤثر در دگرگونی مناظر بر اساس ارزش‌گذاری انجام شده به شرح زیر است: ۱- تعیین اهداف، معیارها، زیرمعیارها ۲- ساختن الگوی درختی سلسله مراتبی ۳- جدول شاخص-ها و امتیازات ۴- انجام مقایسه‌های زوجی ۵- وزن‌دهی نهایی معیارها و زیرمعیارها.

۷-۱- ساختار سلسله مراتبی

پس از تعریف مسئله تصمیم، هدف از تصمیم‌گیری به صورت سلسله مراتبی از عوامل و عناصر تشکیل‌دهنده تصمیم ترسیم می‌شود. فرایند تحلیل سلسله مراتبی، نیازمند شکستن مسئله تصمیم با چندین شاخص به سلسله مراتبی از سطوح است. بدین منظور از درخت تصمیم استفاده می‌شود که از چهار سطح تشکیل شده است: سطح اول شامل هدف کلی از تصمیم‌گیری است. در سطح دوم معیارهای کلی قرار دارند که تصمیم‌گیری بر اساس آنها صورت می‌گیرد. در سطح سوم زیر معیارها و در آخرین سطح نیز گزینه‌های تصمیم قرار می‌گیرند. در این پژوهش درخت سلسله مراتبی در سه سطح در نمودار ۳ ارائه شده که نشان‌دهنده ساختار سلسله مراتبی برای اولویت‌بندی شاخص‌های ارزیابی دگرگونی مناظر فرهنگی در این مطالعه است.

۷-۲- معیارها و امتیازات

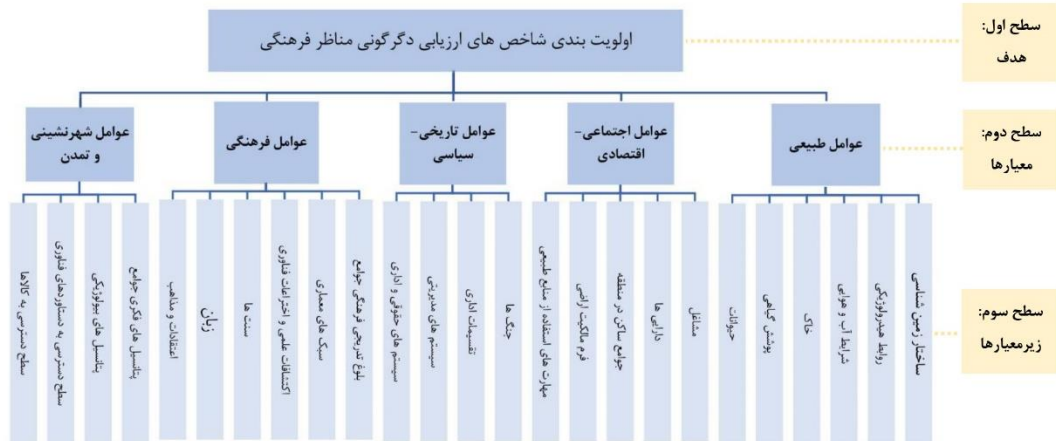
پس از تکمیل پرسش‌نامه توسط جامعه آماری منتخب، امتیازدهی به پاسخ آن‌ها مورد توجه است. پیش از این باید ارزش‌گذاری پاسخ‌ها صورت پذیرد. ارزش‌گذاری هر

پرسشنامه فوق به آن‌ها ارائه شده است. از آن‌ها خواسته شد تا برای هر سؤال موجود در پرسش‌نامه بر اساس میزان اثرگذاری در تغییرات مناظر اعمال نظر کنند. اثرگذاری این سؤالات با طیف لیکرت و عبارات: خیلی زیاد/ زیاد/ متوسط/ کم/ خیلی کم در پرسش‌نامه آورده شد که پاسخ‌دهندگان می‌بایست با توجه به میزان اثرگذاری هر کدام، یکی از عبارات فوق را انتخاب کنند. در نهایت با جمع‌آوری داده‌های پرسشنامه و وزن‌دهی آن‌ها، تحلیل داده‌ها با روش تحلیل سلسله مراتبی و با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice انجام و اولویت-بندی عوامل مشخص شده‌اند.

انتخاب فرآیند تحلیل سلسله مراتبی به این دلیل است که این روش مدلی انعطاف‌پذیر است که افراد و گروه‌ها به وسیله آن ایده‌هایشان را شکل داده، مسائل را به وسیله ارائه فرضیه‌های مناسب تعریف کرده، جواب مطلوب خود را به دست می‌آورند. روش AHP¹¹ قضاوت‌ها و ارزش‌های شخصی را با یک روش منطقی به هم مربوط می‌کند. این فرآیند با استفاده از تصور، دانش و تجربه‌ی افراد، ساختار سلسله مراتبی را شکل داده، با استفاده از الهام، تجربه و منطق، قضاوت‌های مطلوب را منجر می‌شود (فلاح علی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷ و ۹) در نهایت نیز با تحلیل کلی یافته‌ها، نتایج نهایی تحقیق ارائه شده است.

۷-۳- یافته‌های پژوهش

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش بر اساس مدل AHP است. در این بخش ضمن توضیح این مدل،

نمودار ۳: ساختار سلسله مراتبی اولویت‌بندی معیارهای ارزیابی دگرگونی مناظر فرهنگی (مأخذ: نگارندگان)

جدول ۳: نحوه ارزش گذاری و امتیازات در طیف لیکرت (مأخذ: نگارندگان)

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۹	۷	۵	۳	۱
۹ ÷ ۲۵	۷ ÷ ۲۵	۵ ÷ ۲۵	۳ ÷ ۲۵	۱ ÷ ۲۵
۰/۳۶	۰/۲۸	۰/۲	۰/۱۲	۰/۰۴

زیرمعیارهای پرسشنامه با همین فرآیند محاسبه و در جدول ۴ به تفکیک هر عامل ارائه شده‌اند.

$$(0 \times 0/04) + (1 \times 0/12) + (1 \times 0/2) + (8 \times 0/28) + (4 \times 0/36) = 4$$

۷-۳- انجام مقایسه‌های زوجی

تشکیل ماتریس مقایسه زوجی یکی از بخش‌های اصلی فرآیند تحلیل سلسله مراتبی است. هر کدام از معیارها و زیرمعیارهای مورد بررسی می‌توانند تأثیر متفاوتی را در میزان دگرگونی مناظر فرهنگی داشته باشند. در این راستا برای تعیین وزن هر کدام باید آن‌ها را دو به دو با یکدیگر مقایسه نمود تا با توجه به هدف بررسی، شدت برتری هر کدام نسبت به دیگری تعیین شود. از این روی با تشکیل ماتریس، معیارها و زیرمعیارها به لحاظ وزنی با یکدیگر مقایسه شده‌اند^{۱۲}. در نهایت نتایج مقایسه زوجی برای معیارهای کلی در جدول ۵ و ماتریس زوجی برای

گزینه در طیف لیکرت در جدول ۳ آمده است. امتیاز بالاتر به گزینه «خیلی زیاد» داده شده چراکه شناسایی عوامل با تأثیر بیشتر مدنظر این مطالعه است. برای به دست آوردن امتیازات مربوط به هر گزینه، مجموع ارزش گذاری حاصل از طیف لیکرت (۲۵) محاسبه و امتیاز گزینه مربوطه بر آن تقسیم شده است. حاصل این عدد در بخش امتیازات همان جدول آمده است.

پس از امتیازدهی، برای محاسبه نمرات هر سؤال می‌بایست میزان فراوانی هر پاسخ پرسشنامه در امتیاز آن ضرب شده و اعداد حاصله با هم جمع شوند. به عنوان نمونه فراوانی پاسخها در سؤال ساختار زمین‌شناسی (زیرمعیار عوامل طبیعی) به شرح زیر خواهد بود:

یک نفر کم، یک نفر متوسط، هشت نفر زیاد، چهار نفر خیلی زیاد و هیچ یک از پاسخ‌دهندگان خیلی کم را انتخاب کرده‌اند؛ بنابراین نمره سؤال ساختار زمین‌شناسی به صورت زیر محاسبه می‌شود؛ نمرات تمامی

جدول ۴: معیارها، زیرمعیارها و امتیازات آن‌ها (مأخذ: نگارندگان)

عوامل طبیعی	ساختار زمین‌شناسی	روابط هیدرولوژیکی	شرایط آب و هوایی	خاک	پوشش گیاهی	حیوانات
امتیاز	۴	۳/۵۲	۴/۵۶	۳/۵۲	۴/۰۸	۲/۵۶
عوامل اجتماعی - اقتصادی	مشاغل	دارایی‌ها	جوامع ساکن در منطقه	فرم مالکیت اراضی	مهارت‌های استفاده از منابع طبیعی	
امتیاز	۲/۱۶	۲/۶۴	۴/۵۶	۳/۷۶	۴/۴	
عوامل تاریخی - سیاسی	جنگ‌ها	تقسیمات اداری	سیستم‌های مدیریتی	سیستم‌های حقوقی و اداری		
امتیاز	۴/۰۸	۲/۳۲	۳/۳۶	۲/۹۶		
عوامل فرهنگی	بلوغ تدریجی فرهنگی جوامع	سبک‌های معماری	اکتشافات علمی و اختراعات فناوری	سنت‌ها	زبان (گوش و منطقه)	اعتقادات و مذهب
امتیاز	۳/۸۴	۳/۷	۲/۸	۴/۰۸	۲	۳/۳۶
عوامل شهرنشینی و تمدن	پتانسیل‌های فکری جوامع	پتانسیل‌های بیولوژیکی	سطح دسترسی به دستاوردهای فناوری	سطح دسترسی به کالاها		
امتیاز	۴	۳/۳۶	۳/۸۴	۳/۶۸		

جدول ۵: ماتریس مقایسه زوجی معیارهای مؤثر در دگرگونی مناظر فرهنگی (مأخذ: نگارندگان)

عوامل شهرنشینی و تمدن	عوامل فرهنگی	عوامل تاریخی - سیاسی	عوامل اجتماعی - اقتصادی	عوامل طبیعی	معیار
۱/۷۴	۱/۴۹	۱/۲۶	۱/۱۲		عوامل طبیعی
۱/۵۵	۱/۳۲	۱/۱۲			عوامل اجتماعی - اقتصادی
۱/۳۷	۱/۱۷				عوامل تاریخی - سیاسی
۱/۱۶					عوامل فرهنگی
				نرخ ناسازگاری: ۰/۰۰	عوامل شهرنشینی و تمدن

زیرمعیارهاست. ابتدا معیارها در نسبت با سطح دوم درخت سلسله مراتبی اولویت‌بندی شده‌اند (نمودار ۴) سپس تمامی زیر معیارها نسبت به سطح سوم رتبه‌بندی و تحلیل شده است (نمودارهای ۵، ۶، ۷، ۸ و ۹). در انتها نیز نمودار ۱۰ رتبه‌بندی نهایی تمام زیرمعیارها را در کنار هم ارائه کرده است.

۸- تحلیل یافته‌ها

با توجه به مجموع بررسی‌های انجام‌شده که نشان‌دهنده میزان اثرگذاری عوامل متغیر است، عوامل طبیعی بیش‌ترین تأثیر و سپس عوامل فرهنگی در رتبه دوم این اولویت‌بندی قرار گرفته‌اند (نمودار ۴). زیرمعیارهای هر یک از این عوامل نیز رتبه‌بندی شده که این مسئله به مدیریت تغییرات کمک بیش‌تری خواهد کرد و حفاظت را به سطوح بالاتری از کیفیت خواهد رساند.

۸-۱- عوامل طبیعی

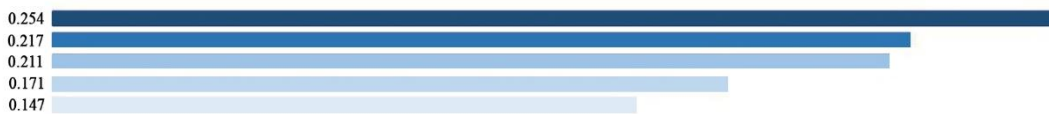
در میان عوامل طبیعی زیر معیار شرایط آب و هوایی بالاترین رتبه را کسب کرده که نشان‌دهنده تأثیر زیاد این زیر معیار است (نمودار ۵). با تخریب عوامل طبیعی هویت مناظر نیز تخریب شده و صدمه‌های جبران‌ناپذیری به آنها وارد می‌شود و در زمان طولانی منظر فرهنگی جلوه‌های یکپارچه و اصیل خود را از دست می‌دهد (بمانیان، انصاری و الماسی فر، ۱۳۸۹: ۵، ۱۱). به‌عنوان مثال در مناطقی که قنات‌ها، آب مصرفی

هریک از زیرمعیارهای عوامل طبیعی، عوامل فرهنگی، عوامل اجتماعی-اقتصادی، عوامل شهرنشینی و تمدن و عوامل تاریخی-سیاسی به‌صورت جداگانه توسط نرم‌افزار محاسبه شده است. با توجه به جلوگیری از زیاده‌گویی در مقاله جدول‌های مقایسه این زیرمعیارها با یکدیگر در متن ارائه نشده و تنها در قالب نمودارهای بخش تحلیل، اولویت‌بندی آنها آمده است.

برای اطمینان از اینکه گزینه‌های انتخاب‌شده برای مقایسه -در جهت رسیدن به هدف- درست انتخاب شده باشند، می‌بایست به نرخ ناسازگاری توجه شود. با توجه به فرآیند تحلیل سلسله مراتبی برای هر دسته از معیارها و زیر معیارها که ماتریس مقایسه زوجی برای آنها تشکیل می‌شود این نرخ ناسازگاری باید محاسبه شود. در صورتی که این نرخ از ۰/۱ کمتر باشد، ماتریس مقایسه زوجی قابل قبول خواهد بود (زبردست ۱۳۸۰، ۱۹). در این مطالعه نرخ ناسازگاری توسط نرم‌افزار محاسبه شده و این میزان در تمام ماتریس‌های این مطالعه برابر صفر است. درنهایت با توجه به وزن هر یک از زیرمعیارها، اولویت‌بندی آنها انجام پذیرفته است.

۷-۴- وزن‌دهی معیارها و زیرمعیارها

بعد از اتمام مقایسه‌های زوجی و محاسبه وزن نسبی معیارها و زیر معیارها، نتایج نهایی به‌صورت نموداری از وزن‌ها در کنار هم به نمایش درآمده است. این اولویت‌بندی وابسته به وزن هرکدام از معیارها و

نمودار ۴: وزن‌دهی عوامل تغییر دهنده مناظر فرهنگی (مأخذ: نگارندگان)

نمودار ۵: وزن دهی زیرمعیارهای عوامل طبیعی (مأخذ: نگارندگان)

مهم تلقی شود.

۸-۳- عوامل اجتماعی-اقتصادی

در میان فاکتورهای اجتماعی-اقتصادی جوامع ساکن در منطقه مناظر فرهنگی، در رتبه بالاتری قرار گرفته اند (نمودار ۷). در حوزه مطالعات منظر حضور انسان را به عنوان یک عامل مهم نمی توان نادیده گرفت، انسان از منظر جدا نیست و هویت او در مناظر نهفته است (Myga-Piątek, 2011: 131). به عنوان نمونه می توان مناظر شهری را مدنظر قرار داد. جلوگیری از مردم-گریزی و حفظ حیات شهری یکی از بهترین روش ها برای حفاظت از مناظر شهری است (زارعی حاجی آبادی، پشمکیان و شهابی، ۱۳۹۲: ۱۰۱). چراکه خارج شدن

نمودار ۶: وزن دهی زیر معیارهای عوامل فرهنگی (مأخذ: نگارندگان)

جوامع ساکن و به تبع آن جرم خیزی از تبعات اجتماعی و فرهنگی آن خواهد بود. باید در نظر داشت که همواره تمایز مهمی بین کسانی که در یک مکان تاریخی زندگی می کنند و کسانی که با وجود زندگی در این مناطق انگیزه ها و اولویت های متفاوتی دارند، وجود دارد. ساکنان بومی برای ویژگی های موجود ارزش قائل اند. در حالی که مهاجران نسبت به این ارزش ها بی تفاوت هستند. آن ها در نوع زندگی و مشخصه های این مناطق تغییراتی ایجاد می کنند (همان). به دلیل مهاجرت جوامع ساکن و ضعف در برقراری ارتباط توسط مهاجران با بستر فرهنگی، میزان حس تعلق و حساسیت عمومی کاهش

نمودار ۷: وزن دهی زیر معیارهای عوامل اجتماعی-اقتصادی (مأخذ: نگارندگان)

آسیابها را تأمین می کنند، دلایلی مانند حفر چاه های عمیق و نیمه عمیق و افت سطح آب قنات ها موجب از کار افتادگی این آسیابها به عنوان مناظر فرهنگی بی نظیر می شوند (زارع شاه آبادی و الفتی، ۱۳۸۸: ۳۵). از آنجایی که رویدادها و فعالیت ها نیز مناظر فرهنگی به شما می آیند (شهسوارگر، ۱۳۹۰: ۵۵)، با از بین رفتن آسیابها نیز فعالیت های مربوطه به آن ها از بین خواهد رفت. این موضوع نمونه ای از چگونگی تأثیر تخریب عواملی طبیعی بر تغییرات مناظر فرهنگی است.

۸-۲- عوامل فرهنگی

در میان فاکتورهای فرهنگی سنتها بیشترین نقش را ایفا می کنند (نمودار ۶). پژوهشگران به چهار وجه اصلی

از وجوه سنت اشاره کرده اند. یکی از این وجوه تعبیر سنت به مثابه میراث یا ثروت های پنداری، رفتاری و گفتاری یک قوم است؛ که در این تعبیر سنت مجموعه ای است از اعمال و رفتاری که در خانواده، قبیله و جامعه از زمان های گذشته به ارث مانده است (شریعت زاده، ۱۳۷۱: ۳۴). با این تعریف بسیار واضح خواهد بود که این میراث به جامانده رفته رفته کمرنگ شود. همچنین در دیدگاهی که سنت را به مثابه ویژگی عام جوامع قبل از مدرن تلقی می کند، سنتها دارای بار ارزشی منفی هستند (حجت، ۱۳۹۱: ۳۱). همین موجب می شود که تغییر و تطور سنت به عنوان یکی از فاکتورهای فرهنگی

های وارده شناخته شده‌اند (نمودار ۹). تخریب یا حداقل آسیب رساندن جزئی یا کلی به اموال فرهنگی در مشخصات مسلحانه سابقه دیرینه دارد و به قدمت تاریخ جنگ میان اقوام، ملت‌ها و کشورها است (فروغی و غنی، ۱۳۹۴: ۳۳۹، ۳۵۳). غارت و چپاول اشیا عتیقه، هدف قرار دادن بناها و اماکن تاریخی، تخریب و انهدام گسترده آنها، استفاده از محوطه‌های باستانی برای اهداف نظامی همچون پناهگاه‌ها و پایگاه‌های نظامی و

می‌یابد و هنگامی که تغییر در شیوه زندگی و ارزش‌های رفتاری مردم وارد می‌شود، منظر شهر عدم یکپارچگی را تجربه می‌کند (زندى، ۱۳۹۳: ۲۲-۲۱). این موضوع به‌عنوان یک دگرگونی در وضعیت اصیل، حفاظت از منظر را نیز با چالش روبرو خواهد کرد.

۴-۸- عوامل شهرنشینی و تمدن

پتانسیل‌های فکری جوامع در میان عوامل شهرنشینی تأثیرگذارترین عامل شناخته شده است (نمودار ۸). در

نمودار ۸: وزن دهی زیر معیارهای عوامل شهرنشینی و تمدن (مأخذ: نگارندگان)

قاچاق و تصاحب اشیا عتیقه از جمله آسیب‌های وارد بر اموال فرهنگی در طی جنگ‌ها است. در عوامل تاریخی-سیاسی، جنگ‌ها و سیستم‌های مدیریتی مواردی است که حفاظت‌گر باید در برنامه‌های حفاظتی به آنها توجه داشته باشد.

۹- نتیجه‌گیری:

با توجه به مطالعات و تحلیل‌های صورت گرفته می‌توان دریافت که با اولویت‌بندی عوامل و اجزای مؤثر بر مناظر فرهنگی و پی بردن به میزان اثرگذاری هر یک از آنها، می‌توان دگرگونی‌ها در این مناظر را به شیوه‌ای صحیح مدیریت کرد. پویایی و تغییر بخش جدانشدنی در مناظر فرهنگی است که در ذات اجزای سازنده مناظر نیز نهفته است. لذا نمی‌توان انتظار داشت این مناظر همواره در یک وضعیت ثابت باقی بمانند. علاوه بر این نمی‌توان اجازه تغییرات وسیع در آنها را داد و این تغییرات باید کنترل شده باشند. با این توضیح یکی از اقدامات حفاظتی قابل توجه تمرکز بر عوامل کلیدی مؤثر و برنامه‌ریزی برای جلوگیری از تغییرات چشم‌گیر در آنهاست. با این نگاه همراه با تغییرات، مناظر فرهنگی به بهترین شکل حفاظت شده و دگرگونی آنها نیز کنترل شده خواهد بود.

کنار دانش بومی و نبوغ جوامع که مرتبط با توانایی‌های فکری و ذهنی آنهاست، نحوه ادراک انسان در مواجهه با طبیعت نیز عاملی تأثیرگذار در نحوه ایجاد تغییرات و بهره‌برداری آنها از بستر طبیعی است. بررسی ادراک انسان‌ها در رویارویی با طبیعت نشان‌دهنده نگاه‌های متفاوت و ارتباطات متمایز آنها با طبیعت است.

برای روشن‌تر شدن مسئله می‌توان به نگرش‌های متفاوت ایرانیان به طبیعت اشاره کرد. در گذشته ایرانیان نگاهی کل‌نگر و رابطه حسی با طبیعت داشتند و طبیعت الگوی آنها بوده و بسیاری از طرح‌های خلاقانه خود را از آن وام می‌گرفتند، ولی رفته‌رفته در دنیای معاصر نوع نگاه جزئی‌نگر شده و تنها با هدف رفع نیازهای خود و حتی بدون توجه به تحمل‌پذیری محیط با طبیعت مواجه شده‌اند (همان). با این تغییر انسان مصرف‌گرا شده و تاب‌آوری طبیعت به کل فراموش کرده است. مطمئناً باید در حفاظت از مناظر این تغییر نگرش مدنظر قرار گیرد.

۵-۸- عوامل تاریخی - سیاسی

در میان عوامل تاریخی-سیاسی جنگ‌ها مهم‌ترین و تأثیرگذارترین زیرمجموعه‌ها از لحاظ میزان دگرگونی-

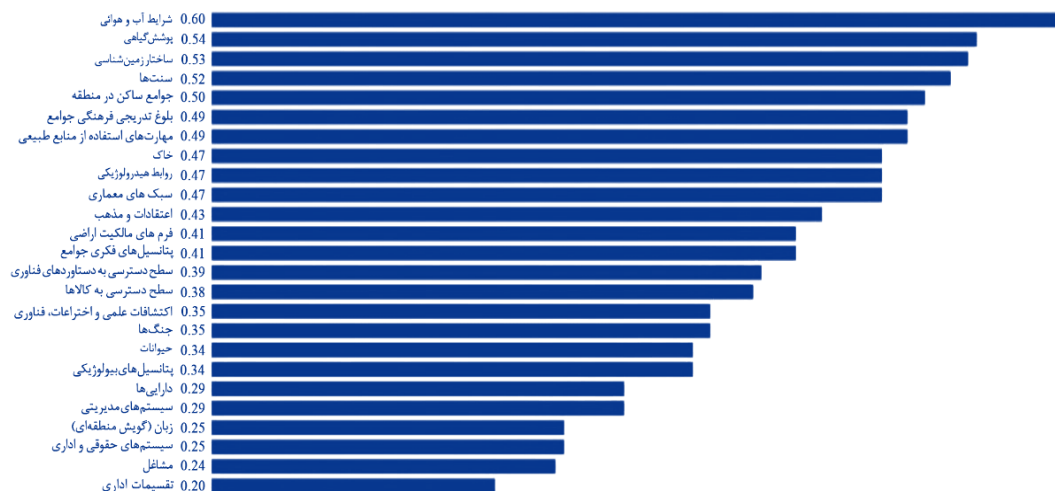
نمودار ۹: وزن دهی زیر معیارهای عوامل تاریخی - سیاسی (مأخذ: نگارندگان)

شود. تحمیل هزینه برای پرداختن به تمام جنبه‌های مناظر فرهنگی در برخی موارد ممکن نیست و حتی در صورت تأمین بودجه‌های لازم، بسیار زمان‌بر و با یکدیگر متداخل خواهد بود. لذا توزیع منابع بودجه‌ای بین عوامل تغییردهنده مختلف می‌تواند به نسبت میزان تأثیرگذاری آنها انجام شود. علاوه بر موارد اشاره شده در برنامه-ریزی‌های حفاظتی، معمولاً اقدامات در سه سطح کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت شکل می‌گیرند. اولویت‌بندی عوامل علی‌الخصوص در دسته‌بندی اقدامات در این سه مقیاس می‌تواند بسیار کاربردی باشد؛ چراکه خواهد توانست از آسیب‌دیدن جنبه‌های بااهمیت‌تر بکاهد. تداوم حفاظت با تمرکز بر عوامل در اولویت بالاتر، حفاظت از جنبه‌های شاخص‌تر منظر را به دنبال خواهد داشت. مطمئناً مواردی که در درجه اهمیت پایین‌تر قرار دارند می‌توانند به برنامه‌های بلندمدت منتقل شوند و آنچه در درجه اهمیت بالا قرار گرفته‌اند در برنامه‌های کوتاه‌مدت حفاظتی مورد توجه جدی باشند.

در مجموع برای حفاظت از مناظر فرهنگی، گروهی از عوامل در کنار هم مورد توجه حفاظتگر قرار می‌گیرند. حفاظتگر بایستی علاوه بر شناسایی درست اجزای مؤثر و همگام با تغییرات آنها، به ارزش‌گذاری و یا تقویت و تضعیف این عوامل نیز توجه کند. مطمئناً اولویت برنامه-ریزی و اقدام حفاظتی باید به اجزا و عواملی اختصاص پیدا کند که مؤثرتر در تغییرات منظر فرهنگی هستند. این اولویت‌بندی عوامل به تنوع ارزش‌ها و چگونگی برخورد حفاظتگر با آنها بسیار شبیه است. در حفاظت، تنوع و حتی تلاقی ارزش‌ها، ضرورت مدیریت بین آنها را جدی‌تر می‌کند. حفاظتگر در مواجهه با ارزش‌ها، با اولویت‌بندی آنها تلاش می‌کند تا بااهمیت‌ترین گزینه‌ها را برای اقدام در نظر داشته باشد. درنهایت نیز با مدیریت صحیح و تعادل در برخورد با ارزش‌ها، اقدام حفاظتی انجام می‌گیرد. آنچه در این مقاله فراهم شده در انتخاب عوامل تغییردهنده و مؤثر بر مناظر - در تطابق با نمودار ۱۰ و جزئیات بیشتر هر دسته از آنها در نمودارهای ۴ تا ۹ - اولویت‌هایی را ارائه کرده که به حفاظتگر در این نوع از تصمیم‌گیری کمک خواهد کرد.

حفاظتگر با تمرکز بر این اولویت‌بندی می‌تواند در کنترل دگرگونی‌ها دقیق‌تر عمل کند و تمرکز را بر موارد اصلی تأثیرگذار قرار دهد. مطمئناً محدودیت‌های بودجه‌ای و زمانی که امروزه در موضوع حفاظت و علی‌الخصوص حفاظت از مناظر فرهنگی - با توجه به وسعت گستره مکانی آنها - وجود دارد با اولویت‌بندی می‌تواند مدیریت

نمودار ۱۰: رتبه‌بندی نهایی تمامی زیرمعیارها نسبت به هدف، منبع: نگارندگان

۱۰- تشکر و قدردانی

بدینوسیله از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر بهنام پدرام به جهت راهنمایی‌ها و حمایت‌های ایشان برای به نتیجه رسیدن این مطالعه صمیمانه قدردانی می‌شود.

۱۱- پی نوشت‌ها

1. Cultural Landscape
2. Carl Ortwin Sauer
3. Peirce Lewis
4. Pierre Donadieu
5. Peter Fowler
6. Otto Schluter
7. Kan Taylor

^۸. برای نمونه نگاه کنید به:

- (Myga-Piątek, 2011:130; Sabri, Miller and Dierkx, 2006: 54; Bandarin, 2003:160; Ramakrishnan, 2003:7; Sauer, 1925:321; Lewis, 1979:1; Birnbaum, 1994:1; Mohamed, 1995:99)
9. Carl Ortwin Sauer, Peirce Lewis, Otto Schluter, Marcel Hunziker, Richard Hoisl
  10. Simon Bell
  11. Analytical Hierarchy Process
- ^{۱۲}. نگاه کنید به: (زبردست، ۱۳۸۰: ۱۶).

۱۲- منابع

- ابراهیمی دهکردی، امین. ۱۳۹۴. بررسی و تحلیل ظرفیت‌های گردشگری هورامان با تأکید بر خوانش منظر فرهنگی. فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۴(۱۳): ۷۷-۵۹.
- http://gjts.malayeriau.ac.ir/article_520238.html
- اندروودی، الهام و بتول صحراکاران. ۱۳۹۶. اصول و راهبردهای حفاظت از منظر فرهنگی باغستان بومی تاریخی شهر قزوین با تمرکز بر میراث مصنوع. ص ۴ (۲۷): ۹۹-۱۱۰.
- <http://sofeh.sbu.ac.ir/article/view/23965>
- بمانیان، محمدرضا و مجتبی انصاری و نینا الماسی فر. ۱۳۸۹. باز زنده سازی «منظر فرهنگی» تحت سلیمان با تأکید بر رویکردهای بازآفرینی و حفاظت از میراث جهانی ICOMOS. دو فصلنامه مدیریت شهری، ۸ (۲۶): ۲۶-۷.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=126484>

حجت، عیسی. ۱۳۹۱. سنت و بدعت در آموزش معماری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

<http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/2681009>

خواجه پیری، مهدیه. ۱۳۹۳. منظر فرهنگی - طبیعی تهران ظرفیت‌های منظرین کوهستان بی‌بی شهربانو. فصلنامه علمی-ترویجی منظر، ۶ (۲۸): ۷۴-۷۸.

http://www.manzar-sj.com/article_7681.html

زارع شاه‌آبادی، علیرضا و سعید الفتی. ۱۳۸۸. بررسی قنات‌ها، قلعه‌ها و آسیاب‌ها از دیدگاه جغرافیایی اکولوژیک (مطالعه موردی: گاریزات تفت). فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)، ۱ (۳): ۳۸-۲۷.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=118361>

زارعی حاجی‌آبادی، فاطمه و نیلا پشمکیان و صفورا شهبابی. ۱۳۹۲. سنجش میزان رضایت‌مندی ساکنان بافتهای تاریخی؛ نمونه موردی بافت تاریخی محله حاجی همدان. فصلنامه علمی-پژوهشی آمایش محیط، ۶ (۲۲): ۱۱۹-۱۰۱.

<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=213645>

زبردست، اسفندیار. ۱۳۸۰. کاربرد فرآیند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. فصلنامه علمی-پژوهشی هنرهای زیبا، - (۱۰): ۲۱-۱۳.

https://journals.ut.ac.ir/article_13624.html

زندى، مرجانه. ۱۳۹۳. نقاط گسست در منظر فرهنگی تهران. فصلنامه علمی-ترویجی منظر، ۶ (۲۸): ۲۳-۱۸.

http://www.manzar-sj.com/article_7669.html

شریعت زاده، سید علی‌اصغر. ۱۳۷۱. سنت. از مجموعه مقالات اولین گردهمایی مردم‌شناسی، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور.

<http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/539524>

- over the last 50 years. *Landscape and Urban Planning*, 105: 94–105.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0169204611003549>
- Bürgi, Matthias & Straub, Angela & Gimmi, Urs & Salzmann, Daniel. 2010. The recent landscape history of Limpach valley, Switzerland: Considering three empirical hypotheses on driving forces of landscape change. *Landscape Ecology*, 25: 287-297.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10980-009-9412-2>
- Bürgi, Matthias & Hersperger, Anna & Schneeberger, Nina. 2004. Driving forces of landscape change - Current and new directions. *Landscape Ecology*, 19: 857-868.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10980-005-0245-3>
- Chihei, S. 2001. Our Treasure Cultural Landscapes to Future Generations - Cultural Landscape Conservation in Japan. Agency for Cultural Affairs. 1-5.
http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/Milan2016/Pdf/siena_conference_remark_by_suzuki_chihei.pdf
- Eckbo, G. 1969. *The Landscape We See*. New York: McGRAW-HILL book company.
<http://www.worldcat.org/oclc/944999529>
- Hersperger, Anna & Bürgi, Matthias. 2009. Going beyond landscape change description: Quantifying the importance of driving forces of landscape change in a Central Europe case study. *Land Use Policy*, 26: 640-648.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264837708001099>
- ICOMOS. 1964. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964), at Venice, Italy.
https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf
- شهبوسارگر، مولود. ۱۳۹۰. تداوم منظر فرهنگی، احیا و بازآفرینی یک باغ تاریخی. فصلنامه علمی-ترویجی منظر، ۳ (۱۷): ۵۹-۵۴.
http://www.manzar-sj.com/article_751.html
- عسرتی، پرستو و پیروز حناچی. ۱۳۹۴. تعریفی نوین از مفهوم منظر فرهنگی مبتنی بر فرایند شکل‌گیری آن. فصلنامه علمی-پژوهشی نقش جهان، ۵ (۱۱): ۵۱-۴۲.
<https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-10142-fa.html>
- فروغی فضل‌الله و کیوان غنی. ۱۳۹۴. جنایات جنگی علیه میراث فرهنگی در مخاصمه مسلحانه سوریه. دو فصل‌نامه علمی-پژوهشی مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۲ (۴-۵): ۳۳۵-۳۳۳.
https://journals.ut.ac.ir/article_59078.html
- مخلص، فرنوش و احمدعلی فرزین و شهره جوادی. ۱۳۹۲. مزار پیرمرد، منظر فرهنگی - آیینی شهرستان بانه. فصلنامه علمی-پژوهشی باغ نظر، ۱۰ (۲۴): ۳۸-۲۷.
http://www.bagh-sj.com/article_2691.html
- Bandarin, F. 2003. Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation. Summary record of the international workshop. Ferrara.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000132988>. (Access date: 29 Sep 2020)
- Bell, S. 2015. "Euracademy". Euracademy Web Site.
<https://www.euracademy.org/wp-content/uploads/2015/10/10-simon-bell.pdf>. (Access date: 29 Sep 2020)
- Birnbaum, C A. 1994. Protecting cultural landscapes: planning, treatment and management of historic landscapes. Washington: National Park Service, Heritage Preservation Services Division.
<http://www.worldcat.org/oclc/1001376296>
- Brinkmann, Katja & Schumacher, Jörg & Dittrich, Andreas & Kadaore, Ibrahim & Buerkert, Andreas. 2012. Analysis of landscape transformation processes in and around four West African cities

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264837715301769>

Ramakrishnan, P S. 2003. The Sacred Ganga River-based Cultural Landscape. *Museum International*, 55(2): 7-17.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1046/j.1350-0775.2003.00420.x>

Sabri, R C, Patrik Miller, and Rene Dierckx . 2006. Rebuilding a Sustainable Image in a Cultural Landscape. *Environmental Sciences*, 4(2): 49-58.

<https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?id=102763>

Sauer, C O. 1925. *The morphology of landscape*. Berkeley, California: University of California press.

<http://www.worldcat.org/oclc/458967566>

Schneeberger, Nina, Matthias Bürgi, Anna M. Hersperger, K.C. Ewald. 2007.

Driving forces and rates of landscape change as a promising combination for landscape change research—An application on the northern fringe of the Swiss Alps. *Land Use Policy*, 24 (2): 349-361.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264837706000214>

Tesfamariam, Zbelo & Nyssen, Jan & Asfaha, Tesfaalem & Tafere, Kelemework & Abraha, Amanuel & Poesen, J. & Deckers, Seppe & Van Eetvelde, Veerle. 2019. Transhumance as a driving force of landscape change in the marginal grabens of northern Ethiopia. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 40: 476-495.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/sjtg.12278>

Toupal, R S, M Nives Zeden ~o, Richard W Stoffle, and Patrick Barabe. 2001. Cultural landscapes and ethnographic cartographies:Scandinavian-American and American Indian knowledge of the land. *Environmental Science & Policy*, 4 (4-5): 171-184.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1462901101000247>

_____. 1981. *Historic Gardens (The Florence Charter 1981)*, at Florence, Italy.

https://www.icomos.org/charters/gardens_e.pdf

_____. 1999. *International Cultural Tourism Charter. Managing tourism at places of heritage significance* Icomos 12th General Assembly at Mexico.

https://www.icomos.org/charters/tourism_e.pdf

Lewis, P K. 1979. *Axioms for Reading the Landscape Some Guides to the American Scene*. Swabian, Germany: *The Interpreting in Cultural Landscapes Through Partcipatory Scenario Development in the Swabian*.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10464883.1976.10758067>

Myga-Piątek, U. 2011. *Cultural Landscape of the 21st Century: Geographical Consideration between Theory and Practice*. *Hrvatski geografski glasnik*, 73(2): 129-140.

<https://hrcak.srce.hr/79104>

Mohamed, N. 1995. *Conservation in Malaysia :Landscape, Tourism and Culture*, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. York: Institute of Advanced Architectural Studies University of York.

<http://etheses.whiterose.ac.uk/2540/1/DX202360.pdf>

Nüsser, Marcus, 2001. *Understanding cultural landscape transformation: a re-photographic survey in Chitral, eastern Hindukush, Pakistan*. *Landscape and Urban Planning*, 57 (3-4): 241-255.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0169204601002079>

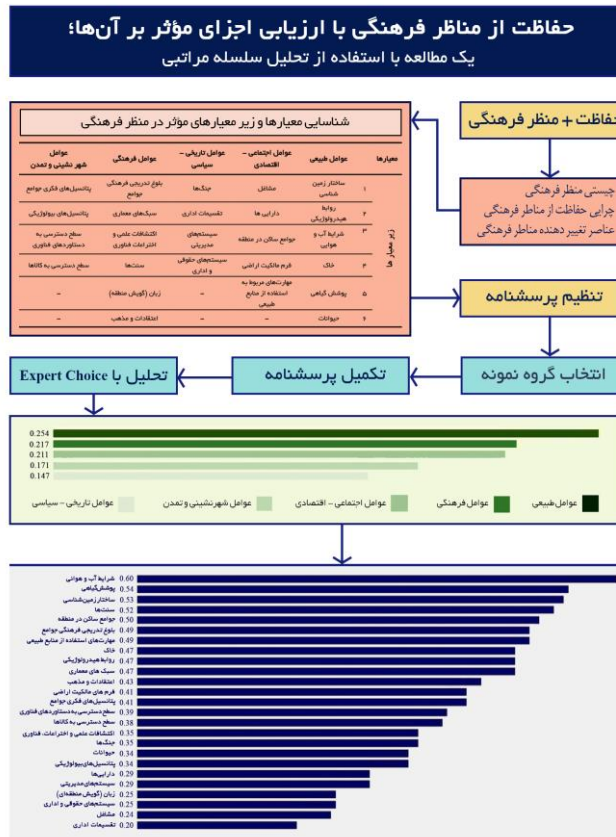
Plieninger, Tobias & Draux, Hélène & Fagerholm, Nora & Bieling, Claudia & Bürgi, Matthias & Kizos, Thanasis & Kuemmerle, Tobias & Primdahl, Jørgen & Verburg, Peter. 2016. *The driving forces of landscape change in Europe: A systematic review of the evidence*. *Land Use Policy*, 57: 204-214.

Congress on Image and Signal Processing, CISP 2010. 5. 10.
<https://ieeexplore.ieee.org/document/5647498>

Zhang, Wei & Yu, Na & Liu, Miao & Hu, Yuan-Man. 2010. Landscape pattern and driving forces in the upper reaches of Minjiang River, China. Proceedings - 2010 3rd International

۱۳- چکیده تصویری

دوفصلنامه اندیشه معماری، نشریه علمی، سال پنجم، شماره دهم

پاییز و زمستان ۱۴۰۰

